

Halina Mazurek-Wita

Czasopiśmiennictwo satyryczne a powieść satyryczno-obyczajowa XVIII i początku XIX stulecia

Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze 1, 7-22

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czasopiśmiennictwo satyryczne a powieść satyryczno-obyczajowa XVIII i początku XIX stulecia

Halina Mazurek-Wita

Jak ogólnie wiadomo, początki rozwoju nowożytnej prozy w literaturze rosyjskiej przypadły na drugą połowę XVIII wieku. Związane były one ściśle z czasopiśmiennictwem tego okresu, dokładniej z czasopiśmiennictwem satyrycznym, przeżywającym od roku 1769 pełnię swego rozkwitu. Literatura rosyjska do tego czasu nie posiadała właściwie prozy artystycznej. Zastępowały ją właśnie powstające coraz to nowsze czasopisma satyryczne. Duży wpływ na ich powstanie i rozwój miały czasopisma zachodnioeuropejskie, zwłaszcza angielski „Spektator” Józefa Addisona i Ryszarda Steele’a.

Publicystyczny charakter prozy drugiej połowy XVIII stulecia nie był przypadkowy. Tradycji prozy publicystycznej należy szukać już w początkach tego wieku, w epoce reform Piotra I. Celem literatury było wówczas jej pośrednictwo w przeprowadzeniu reform państwowych, w wychowywaniu nowego społeczeństwa. Takie same cele przyświecały również pojawieniu się czasopism satyrycznych. Jednakże głównym zadaniem tego typu wydawnictw periodycznych było nie tylko kształtowanie oblicza moralnego ówczesnego społeczeństwa, lecz przede wszystkim krytyka rządów carowej Katarzyny II, zajęcie określonego stanowiska w kwestii chłopskiej, satyryczny stosunek do klas rządzących. Natychmiastowa reakcja na aktualne i najważniejsze problemy współczesności, krytyka ujemnych zjawisk społeczno-politycznych, nieustająca polemika na łamach czasopism satyrycznych wywoływała niezadowolnienie ze strony Katarzyny II, co często stawało się przyczyną przerywania wydawania czasopism.

Jednak pomimo trudności gatunek ten przetrwał do końca XVIII wieku, nie stracił na swej wartości i poczytności. Jako najbardziej popularny wówczas rodzaj prozy wywarł on także duży wpływ na powstanie i rozwój innych gatunków prozaicznych. Typ uprawianej tu satyry intensywnie przenika do pojawiających się w tym czasie w literaturze rosyjskiej powieści.

Czasopiśmiennictwo satyryczne było typem prozy, w którym znalazły odbicie główne tendencje wszystkich dziedzin życia Rosji osiemnastowiecznej i to uzasadnia różnorodność jego tematyki. Ta różnorodność z kolei w pewien sposób kształtowała formę artykułów w czasopismach satyrycznych. Znajdziemy tam więc popularny rodzaj podróży (*Fragment podróży do I.T. — Отрывок путешествия в I. T.* z „Żiwopisca” Mikołaja Nowikowa), pojedyncze listy (*Listy do Fałaleja — Письма к Фалалею*, również z „Żiwopisca”), całe cykle epistolarne („Adskaja Poczta” Fiodora Emina), kopie dokumentów (*Kopie listów do ziemianina — Копии с отписок* z „Trutnia” Nowikowa), opowiadkę filozoficzną (*Jarmark siedmiu mysz — Ярмарка семи мыз* z „Żiwopisca”) i tym podobne. Przykłady te mogą służyć za świadectwo dużego stopnia beletryzacji prozy publicystycznej, na którą składają się właśnie te niewielkie prozaiczne formy fabularne. One to będą utworami inspirującymi powstanie większych gatunków prozaicznych, jak na przykład powieści, zwłaszcza zaś powieści satyryczno-obyczajowej. Dlatego słuszna wydaje się próba zestawienia tego typu prozy z czasopismami satyrycznymi. Powieść satyryczno-moralna także była gatunkiem odzwierciedlającym główny nurt ówczesnej literatury rosyjskiej, po raz pierwszy zareprezentowanym właśnie przez czasopiśmiennictwo, nurt satyryczno-krytyczny. Zanim jednak o zestawieniu takim będzie mowa, konieczne zdaje się prześledzenie ewolucji pewnych form czasopiśmienniczych, ewolucji prowadzącej do utworu beletrystycznego.

Jak już wspomniano, czasopisma satyryczne wypełniły w literaturze rosyjskiej lukę spowodowaną brakiem większych gatunków prozaicznych, a mianowicie powieści, tak bardzo popularnej wówczas na zachodzie Europy. Podczas gdy we Francji i Anglii czytano powieści Alaina Renego Lesage’a, Pierra Marivaux, Antoine’a Francoisa Prévosta, Charlesa Louisa Montesquieu, Jeana Jacquesa Rousseau, Daniela Defoe, Samuela Richardsona, Henry Fieldinga, Tobiasa Georga Smolletta, w Rosji nadal jeszcze dużym zainteresowaniem cieszyły się takie utwory, jak: *Opowieść o królewiczu Bowie (Повесть о Бове-королевиче)*, *Historia o mężnym rycerzu Piotrze Złote-Kłucze (История о храбром рыцере Петре Золотых-Ключей)*, *Opowieść o Urusłanie Łazariewiczu (Повесть о Уруслане Лазаревиче)*, *Opowieść o Frole Skobiejewie (Повесть о Фроле Скобееве)* i tym podobne.

Nurt satyryczno-krytyczny zapoczątkowany satyrami Antiocha Kantiemira, a najbardziej podkreślony od 1769 roku serią wydawnictw satyrycznych, na długo jeszcze określi charakter prawie całej literatury rosyjskiej. Będzie się rozwijał i wzbudzał ciągle zainteresowanie, będzie istniał niezależnie od powstającego i rozszerzającego się coraz bardziej w literaturze końca XVIII wieku sentymentalizmu. Pojawienie się w styczniu 1769 roku „Wsiakoj Wsiacziny”, pierwszego czasopisma o charakterze satyrycznym, dało początek wielu innym wydawnictwom tego typu. W latach 1769—1774 następuje szybki, bujny rozkwit czasopiśmiennictwa satyrycznego. Wychodzą kolejno ważniejsze czasopisma: „I to i sio” w 1769 roku

Michaiła Czułkowa, „Smies” w 1769 roku Łukasza Siczkarowa, „Trutien” w latach 1769—1770 Nowikowa, „Adskaja Poczta” w 1769 roku Emina, „Parnasskij Szczepietilnik” w 1770 roku Czułkowa. Nie trzeba powtarzać, jak wielką rolę odegrały czasopisma tych właśnie lat. Świadectwem tego mogą być częste po roku 1774 ich wznowienia.

Wiadomo, iż wiele z wymienionych tytułów na wyraźne żądanie carowej Katarzyny II przestało się ukazywać. Jednakże ich wydawcy, Nowikow na przykład, zdając sobie sprawę z wielkiego oddziaływania czasopism na opinię publiczną, stale powracają do działalności wydawniczej. Wkrótce po przerwaniu wydawania „Trutnia”, w tym samym roku zaczyna Nowikow drukować „Pustomielę” potem „Żiwopisca” w latach 1772—1773 i wreszcie w roku 1774 „Koszeloka”. Po kategorycznym żądaniu Katarzyny II zaprzestania wydawania wszelkich czasopism satyrycznych następuje jak gdyby spadek nasilenia nurtu satyrycznego w literaturze rosyjskiej. Jest to okres spadku pozornego, bo już w rok później ukazuje się trzecie wydanie „Żiwopisca” (drugie wyszło w 1773 roku). Po upływie lat pięciu zaczyna znów powoli zaznaczać się tradycja czasopism satyrycznych. W 1781 roku ukazało się czwarte wydanie „Żiwopisca”, a w roku 1788 wznowiona zostaje „Adskaja Poczta” Emina, która stała się bezpośrednim bodźcem do powstania „Poczty Duchow” (1789) Iwana Kryłowa. Lata dziewięćdziesiąte znów obfitują w czasopisma, ukazuje się „Satiriczeskij Wiestnik” (1790—1792) Mikołaja Strachowa, „Zritiel” (1792) Kryłowa, piąte wydanie „Żiwopisca” (1793), „Sankt-Pietierburgskij Mierkurij” (1793) Kryłowa.

Niezwykła wprost popularność czasopism odbiła się nie tylko na częstym ich wznowianiu, lecz także i na charakterze tych wznowień. Nowe wydania upodabniały się coraz bardziej do utworu zbeletryzowanego. Na przykład Nowikow w dalszych wydaniach swego „Żiwopisca” stara się doprowadzić wybrane tylko artykuły do doskonałości artystycznej, przede wszystkim te, których autorem był on sam; zaczyna tworzyć się więc dzieło jednego autora. Połączone zostają przez pisarza w jedną całość artykuły o podobnej tematyce i wymowie ideowej, co zaostrza zawarte w nich elementy krytyki i satyry. Poprzez te zmiany ujednocila się kompozycja utworu, uwydatnia się w pewnym stopniu jego przynależność do gatunku prozy powieściowej.

Istniały również czasopisma, które już w pierwszym swym wydaniu mało były podobne do czasopisma w pełnym tego słowa znaczeniu. „Adskaja Poczta” Emina, napisana przez jedną tylko osobę, była przykładem jednego z bardziej popularnych wówczas, zwłaszcza na Zachodzie, gatunków prozy satyrycznej — cyklu listów (*Listy perskie Montesquieu*). Czasopismo to stanowi korespondencję dwóch diabłów, Kulawego z Jednookim, której treścią jest krytyka ujemnych stron rzeczywistości współczesnej autorowi, szczególnie zaś wad społeczeństwa. Jeszcze dalej posunięty jest proces doskonalenia tematyczno-kompozycyjnego w „Poczcie

Duchow” Kryłowa, wydawnictwie, które najsilniej związane było z tradycjami satyry czasopiśmienniczej Nowikowa. Pomyślane było ono przez autora nie jako czasopismo, lecz jeden utwór o charakterze zamkniętym częściowo pod względem ideowym, głównie zaś — kompozycyjno-gatunkowym. „Pocztą Duchow” jednakże z różnych przyczyn¹, między innymi ze względu na niezwykłą popularność wydawnictwa periodycznego w tym czasie, ukazywała się jako miesięcznik. Złożyły się na całość tego czasopisma listy gnomów, sylfów i wodników do czarnoksiężnika Malikulmulka. Korespondenci-duchy dostarczają czarnoksiężnikowi wielu wiadomości na rozmaite tematy, wiadomości wynikających z bacznej obserwacji różnych dziedzin życia ludzkiego. Przy tym Kryłow wprowadza pewien porządek do podziału czynności między duchami; gnomy i wodniki opowiadają o ujemnych zjawiskach życia społecznego, sylfy zaś snują na te tematy refleksje. W utworze poza tym widać również dążenie do stworzenia konkretnych linii fabularnych, na przykład listy jednego z duchów poświęcone są opowiadaniom tylko o środowisku urzędniczym, drugiego natomiast o środowisku modniś i fircyków i tak dalej. Chociaż nie zawsze Kryłow jest tu konsekwentny, niemniej jego próby w dążeniu do bardziej wyszukanej kompozycji były nie bez znaczenia w ewolucji od form czasopiśmienniczych do powieści satyryczno-moralnej, za której pierwszy przykład uważać należy w literaturze rosyjskiej *Nadobną kucharkę* Czulkowa.

Właściwie pierwszym powieściopisarzem rosyjskim próbującym stworzyć nową powieść rosyjską i wykorzystującym w swoich utworach znane wątki romansów zachodnioeuropejskich był Fiodor Emin (około 1735—1770). Był on pisarzem niezwykle płodnym, lecz uprawiał przede wszystkim romanse awanturyczne, najczęściej nie mające zbyt wielkiej wartości artystycznej, niemniej cieszące się w swoim czasie w Rosji dość dużą popularnością.

Jedną z lepszych powieści Emina, która wzbudziła w latach sześćdziesiątych XVIII wieku większe zainteresowanie z racji swego nowatorstwa kompozycyjnego i tematycznego, była powieść *Listy Ernesta i Dorawry* (*Письма Эрнеста и Доравры*, 1766), utwór wnoszący do literatury rosyjskiej tego czasu pierwszy powiew sentymentalizmu. Wykorzystał tutaj autor dość zrećnie wątek *Nowej Heloizy* Rousseau.

Powieść epistolarna bez wątpienia była nowością na gruncie literatury rosyjskiej. Forma listów, w ogóle korespondencji jako nowa zupełnie forma podawcza w literaturze znalazła, jak widać, zastosowanie w wyżej wymienionych czasopismach satyrycznych — u samego Emina w „Adskiej Pocztie”, później u Kryłowa w „Pocztie Duchow”. *Listy Ernesta i Dorawry* nie są jednakże utworem, w którym pojawiałyby się jakieś elementy satyry czy krytycyzmu charakterystyczne dla powieści satyryczno-obyczajowej.

¹ Dokładniej zostało to wyjaśnione w książce: P.N. Bierkow: *Istorija russkoj żurnalistiki XVIII wieka*, Moskwa 1952, s. 432—461.

Michaił Czulkow (około 1734—1792) żył w tym samym czasie co Emin i niewątpliwie był jednym z wybitniejszych prozaików tego okresu. *Nadobna kucharka, czyli przygody rozpustnej kobiety (Пригожая повариха или Похождения развратной женщины, 1770)* to romans, który powinien wypełnić lukę w ówczesnej literaturze rosyjskiej spowodowaną brakiem powieści tego typu, co *Przypadki Idziego Blasa* Lesage'a we Francji czy *Moll Flanders* Daniela Defoe w Anglii. Bez wątpienia utwór Czulkowa wywodzi się z tradycji tego gatunku powieści zwanej popularnie „szelmowską”. Jednakże bardziej zauważalny jest jego związek z ideowymi tradycjami rosyjskiej prozy satyrycznej. Powieść ukazała się w latach niebywałego wprost rozwoju czasopiśmiennictwa satyrycznego. Czulkow wydawca czasopism o tym samym charakterze, nie mógł nie zaprezentować swego stanowiska wobec często omawianych na łamach nowych wydawnictw problemów. Wprawdzie utwory Czulkowa nie mają tak ostrego wydźwięku krytycznego, jak na przykład artykuły Nowikowa, nie wypowiadają się wyraźnie na temat sprawy chłopskiej czy rządów Katarzyny II, jednakże ich ton wyraźnie antyszlachecki, krytyka oblicza moralnego tej klasy, zwrócenie uwagi na nierówności społeczne, polemika literacka, pozwalają temu pisarzowi zająć w rzędzie satyryków ostatniego trzydziestolecia XVIII wieku miejsce niepoślednie.

Po raz pierwszy tendencje antyszlacheckie tego pisarza znalazły odzwierciedlenie w jego zbiorze opowieści i bajek *Sowizdrzał, czyli bajki słowiańskie (Пересмешник или Славенские сказки, 1766—1768)*. Od tego utworu poprzez czasopisma prowadzi droga Czulkowa do *Nadobnej kucharki*. Powieść ta jako romans łotrzykowski stała właściwie na pograniczu powieści awanturkowej i satyryczno-obyczajowej. Widać w niej pierwsze próby indywidualizacji charakteru bohaterki oraz wprowadzenie do utworu literackiego „niskiej” rzeczywistości jako w pełni zasługującej na uwagę pisarza. Choć Czulkow nie sugeruje wyraźnie swojego zdania na temat postępowania bohaterki, to już samo przedstawienie w powieści jej przypadków jako wyniku nierówności społecznych daje wiele do myślenia.

Nadobna kucharka uwydatnia się na tle niezbyt wprawdzie bogatej, lecz niezmiernie popularnej, zwłaszcza wśród mieszczaństwa, rosyjskiej prozy powieściowej, nawiązującej swoim prymitywizmem do powieści końca XVII i początku XVIII stulecia, na przykład do *Opowieści o Frole Skobiejewie*. Tego typu utwory podobne były w pewnym sensie do zachodnioeuropejskiego romansu szelmowskiego, ale tylko ze względu na swoją budowę. Składały się bowiem, jak później da się to zauważyć i w powieści satyryczno-obyczajowej, z wielu epizodów, które łączyła postać głównego bohatera. Wymienić tu można utwór nieznanego autora pod tytułem *Nieszczęsny Nikanor, czyli przygody rosyjskiego szlachcica G. (Несчастный Никанор или Приключения русского дворянина Г., 1775)*, którego część

druga ukazała się w 1789 roku w zbiorze opowieści Iwana Nowikowa² *Przygody Iwana, syna kupieckiego* (*Полождения Ивана Гостиного сына*, 1785—1786), w którym jedna z tych opowieści *O nieszczęśliwych przygodach córki kupieckiej Annuszki* (*О несчастных приключениях купеческой дочери Аннушки*) przypomina nieco z treści wątki *Nadobnej kucharki* Czulkowa.

Szczególną popularnością cieszyły się, wydawane często nawet w wieku XIX, powieści Matwieja Komarowa (około 1735—1812?): *Dokładne i wierne opisanie dobrych i złych czynów rosyjskiego łotra, złodzieja i bytego moskiewskiego tajnego policjanta Wańki Kaína, całego jego życia i przedziwnych przygód* (*Обстоятельные и верные описания добрых и злых дел российского мошенника и вора, разбойника и бывшего московского сыщика Ваньки Каина, всей его жизни и странных похождений*, 1779) oraz *Powieść o przygodach angielskiego milorda Jerzego i brandenburskiej margrabiny Fryderyki Luizy* (*Повесть о приключении английского милорда Георга и о бранденбургской маркграфине Фридерике Луизе*, 1782). Ustępują one jednakże utworom Czulkowa w wielu przypadkach, przede wszystkim pod względem ideowym.

Nurt satyryczno-krytyczny w literaturze rosyjskiej, przejawiający się najbardziej w czasopismach satyrycznych, objął swym zasięgiem nie tylko powieść osiemnastowieczną, lecz także gatunki prozy satyryczno-obyczajowej początków XIX stulecia. Najpełniej tradycje satyry czasopiśmienniczej odbiły się w powieści *Rosyjski Gil Blas albo przypadki księcia Gawriły Simonowicza Czistiakowa* (*Российский Жилблаз или Положения князя Гаврилы Симоновича Чистякова*, 1814) Wasyla Narieźnego (1780—1825). Twórczość tego mało znanego pisarza rozwijała się w odosobnieniu od głównych tendencji literatury początku XIX stulecia. Narieźny nie uległ wpływowi psychologicznej prozy Mikołaja Karamzina, mało uczestniczył w życiu literackim tego czasu, nie zwracał większej uwagi na rodzący się nowy nurt w literaturze rosyjskiej — romantyzm. Do końca swojej twórczości pozostał wierny głównym tendencjom Oświecenia rosyjskiego, szedł drogą wytyczoną poprzez działalność literacką Denisa Fonwizina, Nowikowa, Kryłowa. W utworach jego uległy dalszemu rozwojowi i przeróbce główne założenia prozy satyrycznej końca XVIII wieku oraz forma powieści łotrzykowskich i satyryczno-moralnych Czulkowa, Eminy, Matwieja Komarowa. Związek twórczości Narieźnego z literaturą końca XVIII stulecia nie jest dziełem przypadku.

Zainteresowania pisarza w tym kierunku podtrzymywane były nie słabnącą wciąż jeszcze popularnością w literaturze tego okresu niektórych dzieł satyryków ubiegłego wieku. W roku 1802 ukazuje się po raz drugi „Pocztą Duchow” Kryłowa, w 1807 pojawia się na łamach „Moskowskiego Sobiesiednika” szóste wydanie „Żiwopisca” Nowikowa, działa grupa poetów

² Daty urodzin i śmierci Iwana Nowikowa nie są podane w dostępnych w Polsce źródłach biograficznych.

— radiszczewowców, nawiązujących w swej twórczości do postępowej myśli oświeceniowej. Właśnie na stronicach jednego z czasopism, będących pod wyraźnym wpływem ideowym tej grupy pisarzy zrzeszonych w Wolnym Stowarzyszeniu Miłośników Literatury, Nauk i Sztuk Pięknych (1801—1825), „Siewiernego Wiestnika”, wydrukowano jeden z rozdziałów *Podróży z Petersburga do Moskwy* (*Путешествие из Петербурга в Москву*) Aleksandra Radiszczewa *Klin*. W 1811 roku wychodzi zebranie dzieł tego pisarza. Zresztą jeszcze wcześniej od Narieźnego z powieścią satyryczno-obyczajową wystąpił Aleksander Izmańłow (1779-1831). Jego utwór *Eugeniusz albo zgubne skutki złego wychowania i towarzysztwa* (*Евгений или Пагубные следствия плохого воспитания и сообщества*, 1799—1801), krytykujący sposoby wychowania młodzieży szlacheckiej i ukazujący w satyrycznym świetle obyczaje tej warstwy społecznej, ustępował jednakże powieści Narieźnego zarówno pod względem artystycznym, jak i ideowym. Zbyt wiele jest tam naturalizmu i drobiazgowości w przedstawieniu obyczajowości ówczesnego społeczeństwa, mało zaś rozwinięty jest element satyryczno-krytyczny. I chociaż powieść satyryczno-obyczajowa nie miała większego wpływu na ogólny rozwój literatury, mimo to można powiedzieć, że powieści Narieźnego odegrały w ewolucji prozy rosyjskiej rolę znaczniejszą niż utwór Aleksandra Izmańłowa. Jeżeli zaś chodzi o kształt artystyczny, to dzieła tego pisarza, choć pisane na początku XIX wieku, stanowią najwyższe osiągnięcie rozwoju powieści osiemnastowiecznej. Pod względem ideowym są one w tym okresie, zwłaszcza *Rosyjski Gil Blas*, najbardziej śmiałym przejawem nurtu satyrycznego reprezentowanego w czasopiśmiennictwie ostatniego trzydziestolecia XVIII wieku. I pod tym względem chyba jedynie opublikowana w 1818 roku (a napisana przed rokiem 1810) powieść epistolarna *Podróż krytyki albo Listy pewnego podróżnika, opisujucego swemu przyjacielowi różne wady, których w większości sam był naocznym świadkiem*³ (*Путешествие критики или Письма одного путешественника, описывающего другу своему разные пороки, которых большею частию сам был очевидным свидетелем*) zupełnie nieznanego w świecie literackim autora Sawielija Karłowicza von Fereleta częściowo dorównać może *Rosyjskiemu Gil Blasowi*. *Podróż krytyki* to właściwie nie powieść a utwór publicystyczny oparty na tradycji „Adskoj Poczty” Emi-na, „Poczty Duchow” Kryłowa oraz *Podróży z Petersburga do Moskwy* Aleksandra Radiszczewa. Składa się bowiem, jak mówi sam tytuł, z listów pewnego podróżnika do przyjaciela, których treścią jest opis i krytyka zła społecznego.

Przy rozważaniu wspólnych cech czasopiśmiennictwa satyrycznego i powieści tego samego gatunku należy zwrócić uwagę przede wszystkim właśnie na *Podróż krytyki*, *Rosyjskiego Gil Blasa* i *Nadobną kucharkę*. Wpływ czasopism na gatunek prozy narracyjnej odbił się nie tyle na jej kompozycji, ile na tematyce i problematyce.

³ Tłumaczenie moje — H.M.-W.

Zarówno gatunki czasopiśmiennicze, jak i powieści satyryczno-moralne niejednokrotnie jako przedmiot swojej uwagi obierały „niską” rzeczywistość, wzgardzoną przez literaturę klasycyzmu. Tak więc po raz pierwszy w literaturze rosyjskiej zjawia się zwykły człowiek ze swoim życiem codziennym i obyczajami. I chociaż na przykład bohater *Rosyjskiego Gil Blasa* to książę, jak mówi tytuł utworu, jednakże książę taki, który sam prowadzi gospodarstwo, sam sieje i zbiera plony, a niedzielę razem z chłopami ze swojej wsi Fałalejewki (nazwa niewątpliwie związana z imieniem adresata *Listów do Fałaleja* z czasopisma Nowikowa) spędza w szynku, i w tym jedynie miejscu ma czas i może pochwalić się swoim pochodzeniem. Wiele miejsca poświęca się także sprawie chłopskiej, zwłaszcza w czasopismach Nowikowa. Temat ten raczej nie jest poruszany w powieści obyczajowej Czulkowa i Narieźnego, natomiast z ostrością podobną *Podróży z Petersburga do Moskwy* ukazany jest w *Podróży krytyki* Ferelecta. Podróżujący jest świadkiem wielu wypadków znęcania się ziemian nad swoimi poddanymi (list XVI)⁴. Podobnie jak i u Radiszczewa znajdujemy u von Ferelecta opis sprzedaży chłopów (list II), ciężki los zgwałconej przez swego pana dziewczyny (list X) przypomina przeżycia bohatera rozdziału *Gorodnia z Podróży z Petersburga do Moskwy*, a wypadek zabicia właściciela ziemskiego jak w rozdziale *Zajcowo* pokazany został w liście XXIV.

Najwięcej jednak miejsca w omawianych gatunkach prozy satyrycznej zajmuje tematyka antyszlachecka. Zarówno w czasopismach, jak i w powieściach satyryczno-moralnych jest pokazane zwyrodnienie i moralny upadek klasy panującej, składają się bowiem na nią pieniacze, grubianie, despoty, kłamcy, rozpustnicy, karciarze, prostacy i tyrani swoich poddanych. U Nowikowa i Kryłowa będą to wszelkiego rodzaju Przyglupscy i Niedorzeccy — pasożyci chwalcący się jedynie swoim pochodzeniem. Złośnickie, Niemilknickie, Nieodmawialskie, Zgorszyccy, Zrzedowicze i Fircykiewicz. Znaczącymi nazwiskami posługują się w tym wypadku i autorzy powieści. Wasyl Narieźny krytykuje przede wszystkim takie postacie z *Rosyjskiego Gil Blasa*, jak książę Głoworzeźnicki⁵ (Gołoworiezow), książę Latron (od łac. „latro” — rozbójnik), magnat Dobrosławow, którego nazwisko jednakże należy rozumieć odwrotnie, ponieważ jest to człowiek, który pod płaszczykiem swojej filantropijnej działalności niecznym sposobem wyłudza od łatwowiernych i naiwnych ludzi ogromne sumy pieniędzy, używając je potem na urządzenie orgii na zebraniach łoża masońskiej, hrabia Drągalski (Dubinin) — sobiepan i despota, pani Doświadczyńska (Bywałowa) maskująca swoje rozpustne wyczyny pobożnością. Von Ferelect zaś piętnuje czyny Nieporządnickiego⁶ (Biesporiadkow), który nie dba absolutnie o swoją wieś (list IV), Nieuczciwskiego (Bieszczestow) beczelnie

⁴ S. von Ferelect: *Putieszestwije kritiki*, Moskwa 1951.

⁵ Tłumaczenie wszystkich przytoczonych tu nazwisk bohaterów *Rosyjskiego Gil Blasa* moje — H.M.-W. Według wydania: W.T. Narieźnyj: *Izbrannyje soczinenija w dwuch tomach*, t. I, Moskwa 1956.

⁶ Tłumaczenie nazwisk postaci z *Podróży krytyki* moje — H.M.-W.

okradającego przejezdnego kupca (list V), Dumnickiego (Wysokomierow) zmuszonego wydać swą córkę za Niekorzystnickiego (Biezwygodow) — (list XVIII), karciarza Bankierskiego (Bankomiotow) — (list XVII). Da się zauważyć, iż najbardziej uwydatniają się złe cechy szlachty w jej kontaktach z chłopami pańszczyźnianymi. Konflikt między tymi grupami społecznymi to główny motyw, jakim posługiwali się autorzy czasopism, a także powieści obyczajowych wskazując ujemne cechy charakteru przedstawicieli ziemian rosyjskich. Bardzo wyraźnie widać to w *Podróży krytyki*, w niektórych wypadkach także w *Rosyjskim Gil Blasie*; w *Nadobnej kucharce* natomiast tego brak, ponieważ nieliczni przedstawiciele szlachty (nieliczne są w ogóle postacie występujące w tej niedokończonej powieści) działają w mieście.

Ostra krytyka szlachty będącej wówczas w Rosji klasą panującą pośrednio była także i krytyką całego ustroju państwowego. Aluzje polityczne, pojawiające się często między innymi w polemice Nowikowa z czasopismem Katarzyny II, były tematem charakterystycznym dla utworów Narieźnego, jak również i dla dzieła von Fereleta. Wniosek, do którego dążą ci pisarze, jest jeden — przyczyną wszelkiego zła jest istniejący ustrój państwa rosyjskiego.

Po śmierci swego męża w bitwie pod Połtawą nadobna kucharka — Martona, nie mając żadnych środków do życia, musi uciec się do handlu swoją osobą; ksiązę Czistiakow, dobry w gruncie rzeczy człowiek, trafia w złe środowisko, początkowo jest przerażony jego zepsuciem, potem sam przeobraża się w człowieka niemoralnego, podłego, karierowicza i łapówkarza (pobył Czistiakowa u królewskiego faworyta Latrona czy masona Dobrosławowa). Gdzie nie rzuciłyby losy bohatera książki Narieźnego, wszędzie spotyka się on ze złem, a przecież w powieści pokazana jest panorama całej Rosji — dwór, łoże masońskie, świat aktorski, stolica i prowincja, kupcy, cały aparat administracyjny Rosji schyłku XVIII stulecia. Jak często działo się to i w czasopismach, ostrze satyry politycznej *Rosyjskiego Gil Blasa* godzi w znane w swoim czasie osoby. Pisarz ukazuje fatalne skutki panoszenia się i bezprawia carskich ministrów — za osobą księcia Latrona kryje się słynny Potiomkin, faworyt carowej Katarzyny II. W poczekalniach owego księcia Latrona znajdowała się codziennie masa ludzi, a zaszczyt oglądania jego gabinetu przypadła w udziale jedynie osobom, na które raczył zwrócić uwagę sekretarz. Podobną scenę możemy obserwować w „Pocście Duchów” w liście XXVI gнома Buristona do Małikulmulka.

Demokratyczne idee wydawców czasopism i autorów powieści satyryczno-obyczajowych, przejawiające się nie tylko w pokazaniu obyczajowości ludzi niższych szczebli społecznych, czy też w śmiałej krytyce klasy panującej oraz całego ustroju Rosji pańszczyźnianej, nie miały jednakże charakteru rewolucyjnego, jak było to w przypadku Radiszczewa. Nowikow i Kryłow, także i Narieźny, stosując ostre chwytliwy demaskatorskie,

ograniczają się jedynie do przeciwstawienia zła dobra, uczciwości i wszelkich innych cnót propagowanych w czasopismach poprzez krótkie rozważania filozoficzne, w powieści zaś poprzez włączone do akcji utworu opowiadania, nie mające decydującego wpływu na przebieg wydarzeń. Tak więc w „Pocztie Duchow” na przykład, w liście XLV sylfa Górnolota do Malikulmulka nakreślony został obraz idealnego władcy, kierowany do następcy tronu Wielkiego Mogoła (władcy o takim samym imieniu poświęcona jest również jedna z opowiadań filozoficznych zawartych w *Rosyjskim Gil Blasie*). Problem monarchy idealnego dominuje także w opowieści wschodniej *Kaib* Kryłowa, zamieszczonej w jego czasopiśmie „Zritiel” Dydaktyzm, tak bardzo charakterystyczny dla satyry osiemnastowiecznej, przejawiał się także i w zapatrywaniach Narieźnego na możliwości poprawy istniejących warunków społecznych. Pisarz wyraża swój negatywny stosunek do rewolucyjnych wystąpień w pouczającym opowiadaniu jednego z bohaterów swojej książki Iwana Osobniaka. Ów Iwan Osobniak, odziedziczywszy po śmierci ojca posiadłość, zapewnił swoich chłopów, że są oni takimi samymi ludźmi jak szlachta i dlatego nie powinni zbyt przeciążać się pracą na pańskim polu. Skutki tego były opłakane, zamiast do pracy chłopci chodzili do szynku: lenistwo, rozpusta i pijaństwo ogarnęły wieś, doszło wreszcie do bójek, z których jedna stała się przyczyną buntu, o którym autor ustami bohatera mówi z przerażeniem. Niemniej jednak nad elementem dydaktyzmu i moralizatorstwa biorą górę w prozie satyrycznej miejsca zdecydowanie krytyczne i demaskatorskie, często polemiczne.

Droga satyry politycznej prowadzi bezpośrednio od krytyki władców i ich ministrów do krytyki aparatu administracyjnego, a więc wszelkich urzędów, sądów i innych instytucji. W ten sposób kolejny temat zapoczątkowany przez czasopiśmiennictwo satyryczne znajduje najszersze omówienie na stronicach powieści obyczajowej. Urzędnicy — to galeria biurokratów, łapówkarzy, kłamców i prostaków. Oto postać sekretarza z *Nadobnej kucharki* Czulkowa — ustami swej bohaterki pisarz mówi z ironią, że to człowiek uczciwy i pobożny, podczas gdy odprawia modlitwy, żona jego ćwiczy się w łapówkarstwie, potem zaś w czasie śniadania razem z synem czyta mężowi rejestr suplikantów i liczbę przyniesionych łapówek, co znacznie wpływało na załatwienie sprawy. Nie lepszy był także pod tym względem i jego kancelista, człowiek ciemny, nie widzący żadnego sensu w utworach Michaiła Łomonosowa. Również i Narieźny drwi zwłaszcza ze służalczości i dwulicowości sekretarzy wyższych urzędników: z Obrzydliwskiego (Gadinskij) — sekretarza Latrona, jawnie wyśmiewa ważniactwo Zastojkina — urzędnika niższego szczebla.

Często przedmiotem krytyki staje się także sądownictwo, parodiuje się przebieg procesu sądowego, wykazującego zawsze niesprawiedliwość orzeczeń. W „Pocztie Duchow” jeden z gnomów, Buriston, zostaje wysłany z piekiel na ziemię w poszukiwaniu trzech sprawiedliwych sędziów, co

oczywiście mu się nie udaje (list XII). W liście XI gnoma Zora, jeden z pracowników sądowych, niejaki Cichokradow, sam jawnie opowiada o zaletach swej pracy, jakimi są korzyści płynące z łapówek. Von Ferelct w *Podróży krytyki* wprost nazywa sędziów Szemiakami ⁷ (list XXXI). Między listem XXXI *Podróży krytyki* a listem XI gnoma Zora można znaleźć pewne zbieżności. W obu utworach akcja toczy się na przyjęciu dla urzędników. U Kryłowa wśród urzędników wywiązuje się dyskusja na temat zalet różnych profesji. Wymieniony już Cichokradow nie może pojąć, co daje służba przy dworze albo służba w wojsku. U Ferelcta podobnie, pewien sędzia spiera się z pułkownikiem G.K. na ten sam temat. Ów pułkownik w długim opowiadaniu demaskuje działalność sądów, wywołując nie jakby się wydawało niezadowolenie, lecz niezrozumienie przez obecnych sensu przytoczonego przykładu. Rzecz charakterystyczna, iż wśród gości nie ma ani jednego uczciwego człowieka, za wyjątkiem pułkownika G.K., ponieważ są nimi sami urzędnicy.

Bardzo wiele uwagi poświęcali autorzy czasopism satyrycznych sprawie wychowania młodzieży szlacheckiej, a szczególnie wychowaniu na modłę francuską. Poruszenie tego tematu najpierw na łamach czasopism, potem na stronicach powieści satyryczno-moralnych nie było zjawiskiem nieuzasadnionym. Satyrycy osiemnastowieczni, a także pisarze kontynuujący w początkach XIX wieku tradycje Oświecenia rosyjskiego uważali, że wady ludzkie i wszelkie zło da się naprawić przez jego krytykę, wyśmianie, czy też czasem zasugerowanie właściwej drogi poprawy. Dlatego też właśnie w omawianych tu gatunkach prozy, jak już wspomniano wyżej, niemało jest dydaktyzmu i moralizatorstwa, co naturalnie nie umniejsza roli pierwiastka satyryczno-krytycznego.

Krytyka złego wychowania bezpośrednio wiązała się z problemem obyczajowości i moralności szlacheckiej. Tematyka ta zajmowała najwięcej miejsca zwłaszcza w powieści satyrycznej. Cel satyry, chyba jasno, tłumaczy już tytuł jednego z czasopism — „Satiriczeskij Wiestnik” Mikołaja Iwanowicza Strachowa. Oto jego pełne brzmienie: „Goniec Satyryczny, pragnący przyczynić się do rozchmurzenia zmarszczonego czoła starszków, bawić i jednocześnie nauczać młode damy, panny, fircyków, lekkoduchów, kobieciarzy, graczy oraz pozostałych ludzi tego stanu” („Сатирический вестник, удобоспособствующий разглаживать наморщенное чело старичков, забавлять и купно научать молодых барынь, девушек, шеголей, вертопрахов, волокит, игроков и прочего состояния людей”). Tytuł ten jednocześnie informuje o wadach ludzi, jakie będą przedmiotem krytyki autora. Istotnie Strachow atakuje przede wszystkim bezmyślne hołdowanie modzie, powierzchowne przejmowanie kultury europejskiej, frantowstwo, marnotrawstwo, rozrzutność i pychę. Środowisko fircyków i modniś pokazane w czasopismach Nowikowa i Kryłowa, znów więc powraca

⁷ Od chwili pojawienia się w literaturze rosyjskiej XVII wieku *Opowieści o tym jak Szemiaka sądził*, imię Szemiaki stało się symbolem niesprawiedliwego sędziego.

na łamy wydawnictwa satyrycznego, zaś po upływie lat kilkunastu pojawia się na nowo w powieści von Fereleta i Narieźnego. Galerię bohaterów „Satirycznego Wiestnika” — Pustogłowskiego (Biezmozgłów), Psolubowa — uzupełniają postacie z *Rosyjskiego Gil Blasa*, w pierwszym rzędzie książkę Głoworzeźnicki. Opowiadając o swej młodości stwierdza on, że wychowanie otrzymał jak najlepsze. Jeździł z ojcem na polowania, chwile wolne poświęcał uganianiu się za pokojówkami, często kazał sługom bić się między sobą i nie mógł się nacieszyć widokiem krwi. Ojciec był zachwycony i zapewniał wszystkich, iż syn będzie w przyszłości wielkim człowiekiem. Podobne sposoby wychowania są krytykowane w *Podróży krytyki*. W liście XXI przedstawia pisarz dwóch synów szlachcica P., którzy przewyższyli nawet osławionego niedorostka Mitrofana z komedii Denisa Fonwizina. Młodszy mówi do starszego:

„Kiedy już będę prawdziwym szlachcicem, wtedy zacznę chłostać ludzi jeszcze bardziej niż ojczulek. Tak też i trzeba — odpowiada drugi — słyszałem często, że nie stosując razów nie należy oczekiwać od nich nic dobrego, a bicie ich nie jest ani trochę grzechem — lokaj jest gorszy od psa.”⁸ (s. 97—98)

Nauczycielowi, który próbował ich karcieć za takie wypowiedzi i złe zachowanie, rodzice robili wymówki, nawet karali.

W kręgu zagadnień moralności warstwy szlacheckiej znajdowała się także kwestia jej stosunku do sprawy małżeństwa. Tak oto została przedstawiona sprawa czenku w „Pocztie Duchow”, w liście XVII gnoma Zora:

„Tu z żoną jest jak z ubraniem [...] Przychodzi się do sklepu z odzieżą, wybiera się sztukę najokazalszą, płaci pieniądze i odnosi do domu; tam jednak okazuje się, że strój jest niemodny, albo źle uszyty, wiesz się go więc w garderobie. Pojawia się strój nowy, a na tamten nikt już nie spojrzy; zapisany jest w rejestrze, czasem tylko skorzysta z niego kamerdyner i znajomi [...] Ten kto się chce żenić, dowiaduje się o kandydatkę; dają mu znać, że taka a taka panna ma dziesięć tysięcy rubli posagu [...]”⁹

Jak z tego wynika, zawarcie małżeństwa było aktem kupna i sprzedaży i tak też przeważnie było pokazywane w prozie satyryczno-obyczajowej. Listy XIII i XXV *Podróży krytyki* Fereleta wyraźnie pokazują, że najczęściej przyczyniają się do złych małżeństw rodzice, którzy — jak mówi pisarz — bez zgody córki wolą wydać ją za bogatego pana Rozpustnickiego (Razwratow) niż za biednego, ale kochającego Skromnickiego (Skromow). Niekochający mężowie, niewierne żony, zepsuci młodzi ludzie zapełniają także stronicę *Rosyjskiego Gil Blasa*. I tu chyba najdokładniej pokazany jest ogólny upadek moralny szlachty rosyjskiej.

⁸ Tłumaczenie moje — H.M.-W.

⁹ *Rosyjskie czasopiśmiennictwo satyryczne XVIII wieku*, przekład i opracowanie R. Łużnego, Wrocław — Kraków 1960.

Osobnym, bardzo istotnym zagadnieniem w różnorodnej tematyce czasopism i powieści satyrycznej była walka literacka. Walka literacka w ówczesnym jej pojęciu, jak wiadomo, nie oznaczała jeszcze krytyki literackiej. Składały się na nią ataki, często mające charakter sporów prywatnych, na niektórych znanych wówczas pisarzy. Stronice prozy satyrycznej wypełniały również niebezpośrednie wypowiedzi autorów na temat określonych gatunków literackich, poetyk danych okresów literackich. Chociaż wypowiedzi takie zazwyczaj pozbawione były poważniejszego podłoża, to jednak w pewnym stopniu pozwalały sprecyzować artystyczne upodobania pisarzy. Wiele satyrycznych artykułów na temat literatury współczesnej odnajdziemy w „Parnasskom Szczepietilnikie” Czulkowa. Pisarz ten stara się w nich podkreślić, że na Parnasie rosyjskim prócz Łomonosowa i Sumarokowa nie ma nikogo godnego uwagi, wszyscy nadają się jedynie do sprzedaży na licytacji, której prowadzenie polecono sprzedawcy drobnotek galanteryjnych.

Artykułów o współczesnej literaturze nie brak również u Nowikowa i Kryłowa. „Trutień” atakował najczęściej dramaturga Władimira Łukina, jako pisarza niewolniczo naśladowującego obce sztuki; w czasopismach Kryłowa zaś spotkać się można z ostrą krytyką twórczości Jakowa Kniazina, uprawiającego, jak wiadomo, główny gatunek poetyki klasycyzmu — tragedię. Autor „Pcczty Duchow” wyśmiewa w liście XLVI gnoma Zora ten rodzaj utworu literackiego, jako nie dającego żadnych korzyści ani zadowolenia czytelnikowi. Kryłow — satyryk XVII stulecia przede wszystkim ceni sobie utwory spełniające funkcję wychowawczą. Swoje sądy o roli literatury w życiu społecznym wypowiada także ustami swego bohatera Narieźny. W rozmowie ze swoim synem księżę Czistiakow po kolei charakteryzuje każdy gatunek literacki, wyliczając jego złe strony, bez zarzutu pozostaje tylko komedia i powieść, której treścią są zmienne koleje życia przeciętnego człowieka. W analizowanych utworach występuje obrona komedii jako gatunku pouczającego, a także i dostępnego dla szerszego kręgu czytelników. Narieźny — pisarz zdecydowanie występujący przeciw klasycznym gatunkom literackim niedostępnym raczej dla czytelnika mieszczańskiego — nie omieszkał wyrazić swoich uwag krytycznych i pod adresem pisarzy broniących jeszcze w początkach wieku XIX teorii klasycyzmu. W postaci Filologa wyśmiał autor *Rosyjskiego Gil Blasa* sławnego wówczas Szyszkowa. Aluzje pod adresem znanych pisarzy można odnaleźć również w *Podróży krytyki*, jak słusznie twierdzi znany radziecki badacz literatury Aleksander Kokoriew¹⁰. W liście I wyśmiewa von Ferelet sentymentalistów za ich zbyt wyidealizowane pojmowanie przyrody i życia ludu wiejskiego. Fewien podróżnik czytając podróże sentymentalne zapragnął ujrzeć opisane w nich piękno przyrody, śpiewające grupy pastuszków i tym podobne. Lecz jego oczom ukazał się widok odmienny:

¹⁰ A.W. Kokoriew: *Wstęp*, [w:] S. von Ferelet: *Putieszestwije kritiki*, Moskwa 1951.

„Jakże nienaturalne jest wyobrażenie o przyrodzie. Zamiast aksamitno-zielonych łąk ujrzałem po prostu zielone łąki. To zmusiło mnie do wymazania z mojej wyobraźni wszystkich opisów, jakie dotychczas znałem. Po cóż mamy przedstawiać ją w aksamitnych, atlasowych i innych podobnych ubiorach? Ona ich nigdy nie nosi.”¹¹ (s. 24)

A zamiast śpiewającego chóru pastuszków usłyszał podróżników, jak ochryplymi głosami nawoływali oni pasące się bydło (to samo znajdziemy u Kryłowa w *Kaibie*). Są to niewątpliwie aluzje skierowane pod adresem Włodzimierza Izmajlowa i Piotra Szalikowa.

Jak więc widać z całego przeglądu, powieść satyryczno-obyczajową zbliża do czasopiśmiennictwa satyrycznego głównie właśnie jej zawartość treściowa i ideowa. W pewnym stopniu naturalnie odbiła się na niej również i luźna kompozycja charakterystyczna dla czasopism. Łańcuch przygód Czistiakowa w każdej chwili mógł być przerwany, co oznaczałoby zakończenie powieści. Tak samo w każdym momencie mogło nastąpić przerwanie korespondencji duchów z czarnoksiężnikiem w utworze Kryłowa. Połączenie bowiem wszystkich epizodów w jedną całość miało w tych gatunkach prozy charakter umowny.

Najbardziej charakterystyczną cechą obu omawianych gatunków prozy satyrycznej jest różnorodność tematyki w nich zawartej. Na tę tematyczną różnorodność zezwalały zasady kompozycji takich utworów. Czasopisma składały się przecież z wszelkiego rodzaju niewielkich odrębnych jednostek, stanowiących właśnie całości treściowo-tematyczne: opowiadka filozoficzna, swoisty rodzaj szkicu, list i tym podobne. Powieść natomiast była zlepkiem wielu przygód, jakie przeżywał główny bohater, zmuszony zawsze jakąś koniecznością wędrować z miejsca na miejsce.

Z największą siłą doszły do głosu i w czasopismach i w powieści satyryczno-moralnej tendencje demokratyczne. Na stronicach tej prozy po raz pierwszy w literaturze rosyjskiej mamy do czynienia z postaciami — przedstawicielami niższych warstw społecznych. Sprawą naczelną staje się krytyka stosunków społeczno-politycznych, satyra i ironia w opisie obyczajów różnych klas społecznych, pokazanie skutków złego wychowania. Jedną z ważniejszych zasług czasopiśmiennictwa satyrycznego, potem powieści tego rodzaju było oskarżenie ustroju pańszczyźnianego, wystąpienie z ostrą krytyką monarchy i jego władzy, zdemaskowanie oblicza moralnego klas rządzących.

Nie tyle pod względem zawartości treściowej i ideowej, ile pod względem artystycznym powieść satyryczno-obyczajową stanowiła stadium bardziej dojrzałe i nowocześniejsze w sensie literackim, czasopiśmiennictwo satyryczne zaś było tylko etapem przygotowawczym.

¹¹ Tłumaczenie moje — H.M.-W.

Халина Мазурек-Вита

**САТИРИЧЕСКИЕ ЖУРНАЛЫ И САТИРИКО-БЫТОВОЙ РОМАН
18-ГО И НАЧАЛА 19-ГО СТОЛЕТИЯ**

Резюме

Статья говорит о традициях сатирической журналистики в русских сатирико-бытовых романах 18-го начала 19-го века. Сходства и различия между этими жанрами прозы рассматриваются здесь в плоскости тематики и проблематики.

Аналізу подвергаются здесь сатирические журналы Новикова, Крылова, Стрехова и романы: „Пригожая повариха” Чулкова, „Российский Жилблаз” Нарезного, „Путешествие критики” С. Фон Ферельцга и другие. Эти произведения объединяет критический и сатирический подход не только к человеческим недостаткам, но прежде всего критика существующего общественно-политического строя, всего административного аппарата России 18-го века, дворянства, издевающегося над крепостным крестьянином. На страницах сатирической прозы встречаем литературную полемику, которая в это время выражала критический подход писателей к определенным жанрам, к поэтикам некоторых литературных периодов и наконец к некоторым известным в свое время писателям. Часто атакуют сентименталистов и сторонников теории классицизма, действующих еще в начале 19-го столетия.

Журналистику и сатирико-бытовой роман объединяли и содержание и идеи, отличала их форма. Роман в художественном плане представлял собой более зрелую и современную стадию, чем журналистика, которая была только подготовительным этапом.

Halina Mazurek-Wita

**SATIRICAL PERIODICALS WRITINGS AND THE SATIRICAL
NOVELS OF MANNERS OF THE XVIII AND THE BEGINNING
OF THE XIX CENTURY**

S u m m a r y

An account is given in this article of the satirical periodicals writings traditions in Russian satirical novels of manners of the XVIII century and the beginning of the XIX century. Differences and similarities between these two literary genres are considered from the standpoints of subject matter and problem matter.

Analyses are presented here of the satirical periodicals of Novikow, Krylov and the novels *The comely cook* by Chulkov, *The Russian Gil Blas* by Nariezhny, *The journey of a critic* by S. von Ferelet and others. These books have in common not

only the critical and satirical showing up of human failings, but above all criticism of the existing socio-political establishment, the whole administrative apparatus of the eighteenth century Russia where the nobility exploited and maltreated the feudally bound peasants. In these pages of satirical prose we meet with literary polemics, which at that time signified the critical attitude of the writers to various determined literary genres, to the poetic traditions of the various literary periods and finally towards certain known writers of the time. Attacks are frequently found on the sentimentalists and adherents of the theory of classicism, still widespread at the beginning of the XIX century.

The periodical writings and the satirical novel of manners were similar in their content and ideas, but differed in their form. The novel, from the artistic point of view, represented a more mature and modern phase than the periodical writings, which were really only at an undeveloped stage.